

בתמימות התמימות לא יעורר לכם ויניח דעתם בספק ואולי שעה אחת יבא הרהור בלכם וכו', וכתב אח"כ אעפ"י שאין תשובה נצחת על זה טוב הוא לסמוך לו קצת תשובה, ואומר אם היה צדקת האדם ורשעו תלויים בגזירת הבורא ית' היינו אומרים שדעתו היא גזרתו והייתה לנו השאלה קשה עד מאוד ועכשיו שהבורא הסיר זאת הממשלה מידו ומסרה ביד האדם עצמו אין גזירה אבל היא כידיעת האצטגניני' שיודעים מכח אחר מה יהיו דרכיו על זה והדבר ידוע שכל מקרי האדם קטן וגדול מסרו הבורא בכח המזלות, אלא שנתן בו השכל להיותו מחזקו לצאת מתחת המזל והוא הכח הנתן באדם להיות טוב או רע וכו' והבורא יודע כח המזל ורגעיו אם יש כח בשכל להוציאו לזה מידו אם לא וזו הידיעה אינה גזירה וכל זה איננו שוה עכ"ל, עלובה עיסה שנחתומה מעיד עליה, כי הנה הראב"ד ז"ל עצמו אחרי האשימו הרב ז"ל ורצה לתרץ הקושיא לא עמדו במישור רגליו, ואמנם אין מקום להאשמתו כלל באשר הטענו' ההם אשר כתב הרב ז"ל כבר נתפרסמו בספרי החכמי' המתפלספי', וכי היה ירא הרב ז"ל פן אחד מהמון החכמים יקרא ויטעה ולא יהיה כח בידו לדחות הספק, סמך לו ההתרה כפי דעתו, והתימה מהראב"ד ז"ל אשר היה רב מובהק בדורו מה עלה על דעתו בישוב הקושיא, כי הנה כשיובן לא עלה בידו רק האמונ' לבד, שהרי גם לפי דבריו יש לשואל שישאל האם הידיעה ההיא מפאת המזל ורגעיו שלמה מבלי השאיר לאדם יכולת לצאת מן ההפכה ולא ישוער יכולתו בדבר סותר לאותה ההוראה, הנה תפול הבחירה בכללה הך הכפתור וירעשו הספים, וכל מצות התורה ומעשה בני אדם יפלו לרגלה וכל יסודי הדתות יכשלו ויאבדו וההארכה בזה פעולה של הבל, ואם הידיעה ההיא מפאת המערכת לא תחייב היותו על כל פנים, אלא שעוד כח באדם על חלופן אם כן הידיעה ההיא מפאת הגרם השמימי מספקת, וכמעט ידיעה כזאת אין ראוי לקרותה ידיעה, ואף באדם אשר בעפר יסודו הקורא אותה בשם ידיעה הנה הוא מקבץ שני חלקי הסותר ולא ירגיש, עם כי דברי הרב הגדול הראב"ד ז"ל שלמי' הם אתנו קרובי' הם לתת האדם תחת יד המערכת הפך הכתו' ¹⁰⁴ אשר חלק יי' אותם לכל העמים, ומאמרם ז"ל ¹⁰⁵ אין להם מזל לישראל, ורק שלשה דברי' אמרו דז"ל ¹⁰⁶ לא בזכותו תלו אלא במזלו, אלא שבאמת הרב ז"ל כבר אמר בזאת השאלה מה שאפשר שידובר בה, כי הנה הבחירה כבר העידה עליה התורה בכמה מקומות כמו שאמרה ¹⁰⁷ ראה נתתי לפניך החיים והמוות וגו' ובחרת בחיים, גם שבלתה היו כל מעשי המצות שוא ויתבטלו כל פנות התורה, ועם זה מצאנו ג"כ הכתו' מייעד על העתידות במה שיהיה, כגון ¹⁰⁸ וקם העם הזה וזנה וכן הרבה בתורה ובנביאים והדברים האלו לפי ההקש השכלי נראים סותרי' זה את זה, כי האחד יחייב היות

104 דברים ד, יט.

105 שבת קנו, א.

106 מ"ק כח, א.

107 דברים ל, יט.

108 שם לא, טז.

החריצות אמת והגזרה שקר והשני הפך זה, והיה זה הגורם הגדול להמתפלספים כי תעו מדרך השכל וסלקו הידיעה לגמרי, גם קצת מחכמינו ז"ל חשבו לינצל מן המבוכה ולהוציא סברות ופשרות מדעתם ברחו מן הפח ונפלו בפחת, אמנם הרב ז"ל אפריון נמטייה כי הורה הדרך שא"א בשיהיה הש"י מסולק מאחד מן השלמיות ושכל החסרונות ראוי שירוחקו מאתו והידיעה כאחת מהם והנה שלמות גדול א"א לסלקה מן הש"י וכמאמר הכתוב¹⁰⁹ הנוטע אוזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט וגו' כן אנחנו מחויבים להאמין מדרך הקבלה ומן התורה שהידיעה ההיא לא תוציא הדבר האפשרי מטבעו, ואם אנחנו נסכל אופני הידיעה ההיא כמו שידיעתו ית' נבדלת ג"כ מידיעתנו בשהיא תשוה לידיעו' רבות מתחלפות במינין והתלותה במה שלא נמצא והקיפה במה שאין תכלית לו, ובהיותה בלתי משתנה בצאת הדבר לפעלו או כאשר ישוב העדרו מה שכל זה אין האוזן יכולה לשמוע ואין הפה יכול לדבר, הנה לא בשביל זה רשות נתונה לנו ליחס לו הש"י שום חסרון או עול בחיקו יתעלה מזה עילוי רב, ובמסכ' תענית¹¹⁰ דומה לזה רב הונא תקיפו לו ד' מאה דני דחמרא אזל רב יודא אחוה דרב סלא חסידא ורבנן לשיולה ביה אמרו ליה ליעיין מר במיליה א"ל ומי חשידנא בעינייכו אמרו ליה ואי חשיד קב"ה דעבוד דינא בלא דינא כו', הנה שאלו חז"ל עם שלא היו יודעים ברב הונא שום עון אשר חטא לקודם זה המעשה לא היה נחשד בעיניהם כלל ראו מעשה ונזכרו הלכה אחרי כי היו לפניהם שני דרכים אח' לומר שהענין ההוא בא במקרה על צד ההזדמן או שהיה זה לחטא מרב הונא, ואם היה זה במקרה היה באפשר ליחס איזה בלי צדק להש"י אשר רגלי חסידיו ישמור גזרה חכמתם שאין יסורין בלי חטא עון,¹¹¹ ושכלי ספק היה רב הונא חוטא באיזה עון קל וסביביו נשערה מאוד,¹¹² ואם לא היו יודעים שום דבר ולו היה רב הונא בחפשו אמתחות מעשיו לא היה מוצא דבר או הם בעצמם היו עומדים על משמרתם באולי אידי דזוטר מירכס, או מילתא דלא רמיא עליה דאינש לאו אדעתיה, העולה מכל זה כי הרב ז"ל שלמה תורתו ואין בפיהו רק נכונה וכל המבין יבין אם לא האמין בידיעה או בבחירה כפי דת תורתנו.

אך מה שכתב בסוף הפרק מענין ההשגחה בשאר הב"ח שאינה אישית אלא מיניית והביא על זה פסוקי' לדעתו כמו פסוק ותעש אדם כדגי הים כו', הלא ביאר את דבריו כי היה זה לסבת בלתי מוצאו בשום נביא שיש לשם ההשגחה באיש מאישי הב"ח, ושהמאמר יושב וזן מקרני ראמי' ועד ביצי כינים וכדומה לו כוונת על ההשגחה המיניית לא האישית וכן מאמר בכתוב¹¹³ נותן לבהמה לחמה הכפירים שואגים לטרף וגו' הם כולם כאלו מספרי' פעולו' הש"י במכינו לכל מין מזונו

109 תהלים צד.ט.

110 צ"ל: ברכות ה.ב.

111 שבת נה.א.

112 השובה ב"ק ז.א.

113 תהלים קמז.ט.

ההכרחי וחומר עמידתו, גילה הרב ז"ל בזה שאולי מצא דבר זה מפורש בנביאי' או בדברי חז"ל היה מאמינו שזה כאשר האמינו באישי האדם ואולי קצת המדרשות כמו דימוס ספי קולא¹¹⁴ ושאר המאמרים היו להשגחה על האדם להכין לו מזונו או שאר דברים, ואמנם אם נאמין בזה או חלופו אין בזה הריסת הדת, ואולי יתלה המשיב בעל המגילה¹¹⁵ את תרמילו על מה שכתב הרב ז"ל בפרקי ההשגחה,¹¹⁶ ואולם ההשגחה האלקי' לפי דעתי ולפי מה שאני רואה היא נמשכת אחר השפע האלקי והמין אשר נדבק בו השפע השכלי עד ששב בעל שכל ונגלה לו כל מה שהוא גלוי לבעל שכל הוא אשר התחברה אליו ההשגחה האלקי' ושערה לו כל פעולותיו על צד הגמול והעונש, אמנם אם טבעה הספינה ומה שבתוכה ונפל הגג על מי שבבית אם היה במקרה לא היה ביאת האנשים בספינה ושבת אחרים בבית במקרה לפי דעתנו אבל ברצון אלקי לפי הדין ממשפטיו אשר יגיעו דעותינו לידיעת סדרם ע"כ, ומפני זה יאמר כי סובר הרב ז"ל שההשגחה היא כפי השכל, הכון והבן דברי הרב ז"ל שאפי' שיחתו צריכה תלמוד, כי הנה ככה כתב נשמר באולי יבא איזה סכל יורה חיצו סכלותו כנגדו לחושדו כי סילק ההשגחה מן הב"ח ליחסו לשי"ת ליאות וחסרון ההשגחה ולכן כתב,¹¹⁷ והבן דעתי עד סופו והעלוהו בידך שאני לא אאמין שיעלם משי"ת דבר או איחס לו ליאות אבל מאמין שההשגחה נמשכת אחר השכל ונדבק בו מפני שההשגחה אמנם תהיה ממשכיל ואשר הוא שכל שלם שלמות אחריו א"כ כל מי שנדבק בו דבר מן השכל ההוא כפי מה ששיגהו מן השכל ישיגהו מן ההשגחה. ואך דבריו כבר נתבארו במה שקדם שלא הייתה הכוונה מאתו חלילה על ההשכל בלי מעשה המצוות ושאין יתרון לעושה המצוות, כי הנה כתב בפ' שאחר זה¹¹⁸ ולפי זה העיון יתחייב בהכרח שתהיה השגחתו בנביאים עצומה מאד ולפי מדרגתו בנבואה ותהיה השגחתו בחסידים ובטובים כפי חסידו' וישרונם, וכפל הענין אחרי כן בהשגחה על בני אדם כפי שיעור שלמותם וחסידותם, ואין ספק כי המשכיל והחסיד הם שמות נפרדים ודי בזה עתה למה שהיה הצורך אליו בענין ההשגחה ותכניתה.

אך דעת הרב ז"ל בנפלאות ובנמנעות יבא בבירור כאשר יתבאר, והנה מבואר כי הרב ז"ל יאמין בנפלאות אמנה גמורה, ולא מצינו בשום מקום יחלוק על אחד מהפלאים שהרי הם בכלל שאר ספורי התורה שכתב הרב ז"ל שאין הפרש בין ותמנע הייתה פלגש לפרשות הדברות, כי הכל היה מפי הגבורה וכולן זרע אמת כמו שהאריך בזה בפ' למשנת חלק במנותו עיקרי האמונה, ודבריו ז"ל שמה בעיקר נבואת משה ואינו ידוע הנבואה האיך הגיע אליו רק כתב הכל מפי הגבורה והוא היה כמו סופר מעתיק¹¹⁹ מה שקוראין לו, עולי' בקנה אחד עם דברי רז"ל שהייתה התורה

114 בראשית רבה פ"ט, ו.

115 ב"מגילה" פ"ז.

116 מורה נבוכים, ח"ג, פ"ז.

117 שם.

118 שם פ"ח.

119 הושה דברי הרמב"ם ביסוד השמיני מ"ג היסודות בפירושו לפרק חלק.

קדומה אלפים שנה כתובה באש שחורה ע"ג אש לבנה¹²⁰ ומשה רבינו ע"ה היה כסופר המעתיק מספר לספר ואין עתה מקום להאריך באילו הדברים, אך שהרב ז"ל כתב בספר המורה פכ"ט ח"ב אחרי שכתב שהפסד זה העולם והשתנותו ממה שהוא עליו או השתנו' דבר מטבעו והמשכו אל השינוי ההוא הוא שלא באו עליו דברי נביא כו', כתב וז"ל אמנם אמרתי שלא ישתנה דבר מטבעו וימשך על השוני ההוא להשמר מן הנפלאות כי אעפ"י שנהפך המטה לנחש והמים לדם והיד הטהורה לבנה מבלתי סבה טבעי' מחייב' אותם העניינים ההם והדומה להם לא ימשכו ולא שבו טבע אחר כו', גילה הרב ז"ל בדבריו אלה בפ' זה כי כל מה שלא האמין בשינוי הטבע הוא מפני שלא מצא כן בפ' דברי הנביאים, ושאלו מצא שום דבר לא היו כל מופתי הפלוסופיא יכולי' לדחותו מן הנפלאות אשר המה יסודי התורה קבלתם ח"ו תפול בכללה ותרד פלאים, הנה הוא האמין בהם כשאר ההאמנו' ואם הם רחוקים מן הטבע, והנה הבלתי מתעקש לחלוק על האמת יראה כי אם האמין הרב ז"ל בפלאים שספר ואם כי בדרך הטבע היה נקל למצוא להם סבה טבעי' מחייב' אותם אין לפקפק מאז כשאר הנפלאות, כי באמת יותר קשה לתת סבה ועלה לבקיע' הים לשנים ושכ לפנות בוקר לאיתנו מן נתינת הסבה להפיכ' היד הטהורה לבנה, וזה אין צורך להאריך בו ועלינו להחזיק טובה להרב ז"ל, כי אף היה לפי דעתו באפשר למצא מקום ויתד לתלות עליו ולהשיב הפלאים קצת אל הטבע בצד מה ולסמוך על המאמר שהביא מבראשי' רבה בפ' ההוא, באמרם א"ר יונתן תנאים התנה הקב"ה עם הים שיהא נקרע לפני ישרא' וכו' וכן כשאר הנפלאות, הנה הוא ז"ל החזיק הדברים ההם לדעת זרות, ואף כי החכ' המקובל ר"מ נ' גבאי ע"ה קרא עליו תגר ביחסו הרע ההוא לחכמי ישראל ופי' בו פי' אחר בספרו מראות אלקי' ¹²¹ אין להרב ז"ל אשם בזה, אחרי כי לא נטה מיני דרך והפי' הפשוט עולה כפי דעתו, ואטו מאן דלא ידע פירושא דהאי מילתא כפי דעתו לאו גברא רבה הוא, ומה שראוי ג"כ לומר כי אין לחשוב על הרב ז"ל מה שלא האמין בהפסד העולם והשתנותו מטבעו, כי היה בזה מסלק כח הש"י ויכלתו על נבראיו וכי אינו באפשר לו להמשיך דבר מה על זולת טבעו, שזה בטל מעיקרו שהרי הרב ז"ל כפט"ו ח"ג כבר נשמר מזה בבארו הנמנעות איזה מהם ראוי להאמינו בלתי אפשרי בחק הש"י לשנותו כמו התקבץ שני הפכים בנושא אחד ברגע אחד ועשיית מרובע שוה אלכסונו לצלעו או זולת מוגשמת יקיפו בה ד' זוויות פשוטות נצבות וכיוצא בהם, שזה א"א לש"י לשנות ולהמציא, אינו לסבת חסרון יכולתו או ליאות מה חלילה, אך וכי הם טבע קיים אינו מפעולת פועל כלל, וכן כתב הפ' הקדום אחרי מה שכתב בענין הפלאים וז"ל, הנה כבר התבאר לך הענין ונגלה הדעת והוא שאנחנו נאות לארסטו בחצי מדעתו ונאמין שזה המציאות לעולם נצחי על זה הטבע אשר רצה ית' לא שישתנה דבר ממנו בשום פנים אלא בפרטיו על צד המופת אעפ"י שיש

120 ירושלמי שקלים פ"ו, ה"א.

121 עבודת הקודש חלק התכלית פ"א.

יכולת להשייך לשנותו כולו או להעדירו או להעדייר איזה טבע שירצה מטבעיו, התבאר ונגלה דעת הרב ז"ל בפלאים מה שהוא סובר, אך בקצתם יש לו דרך אחרת ולא מן השם הזה כי היה לו קצת פקפוק באמונה חלילה כאשר יתבאר. אמנם מה שכתב בח"א פמ"ב בענין בן הצרפתית אינו נכנס בסוג זה כלל מן ההרחקה ואל שלמי הדעת היא אצל הרב ז"ל כשאר הפלאים, שהרי כתב שם כי המיתה תאמר על החולי החזק כמו וימת לבו ויהי לאבן. ולכן באר בבן הצרפתית ויהי חלי חזק מאוד עד אשר לא נותרה בו נשמה שאלו אמר וימת היה סובל שיהיה חולי חזק קרוב למות, הנה ביאר הרב ז"ל מסכים עם האנדלוסים כו', אין ספק מעתה שאין זאת דעתו ואם כי מפרשי ספרו כתבו שהרב ז"ל מסכים עם האנדלוסים,¹²² אויבי איש אנשי ביתו בכמה דברים יחפאו עליו דברים אשר לא כן, אשר לא ציוס ועל לבו לא עלו, ואשר הביאו ראיה¹²³ שהרי גם [בדניאל (י, יז) כתוב] ונשמה לא נותרה, כי אין ממה שיקשה שהרב ז"ל לא כתב, אלא שאין פי' וימת בהיותו לבדו הוראה גמורה על המיתה, אבל כבוא אתו דבר אחר כמו בבן הצרפתי מה שחסר זה גילה זה, והנה מה שנא' שם פעמיים בדברי האשה ובדברי אליה ז"ל שם מיתה מה שכתב¹²⁴ ולא נותרה בו נשמה הוא ממה שיספיק תת הביאור על המיתה הגופנית, אבל בבן השונמית לא הוצרך הרב ז"ל לפרש בהיות כתובים מעידים שהייתה שם מיתה גמורה כמו¹²⁵ והנה הנער מת מושכב על מטתו שזה מבואר, כי אף אם מלת וימת לא תורה על תואר המיתה רק הוא כמו חולי חזק, אך בהיותו מתארו למת מושכב על מטתו הנה המיתה נגדרת כן בפיו, וזכר לדבר לשמא מת חיישינן לשמא ימות לא חיישינן¹²⁶ ע"ד ההלצה, וכן הפסוק¹²⁶* ויחם בשרו שהוא הוראה שכבר נתקרב לגמרי שזה לא היה באם היה זה לסכות חלי השתוק או חנוק הרחם וכן מה שכתוב האפו"ד¹²⁷ שרמז בזה ג"כ על חנוך ואליה דברים בטלים הם שאין זה עתה כוונת הרב ז"ל לבאר השמות הבאים באגדה מן האגדות רק מן הבאים בספרי התורה והנביאים, ולשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד, והרב ר' שם טוב חטא חטאה גדולה שכתב בסוף פ',¹²⁸ ובכאן רמז הרב לפי דעתו מהו התחייה, חלילה לו ז"ל מזה הדעת וכבר נתבאר התחייה בביאור מספיק ואין צורך לכפול הדברים. אך מה שכתב הרב ז"ל ח"ב פל"ה מענין עמידת השמש ליהושע¹²⁹ אף כי לו היה סובר הרב שהפלא ההוא לא היה כי אם במה שהייתה הנקמה

122 ראה שם פירוש שם טוב, וראה פירוש אברבנאל שם (אשר לא הגיע לבעל המאמר).

123 כאן הניח המעתיק מקום חלק, וכנראה, שהיה כתוב: בדניאל (יז) כתוב וכו'.

124 מלכים א יז, יז.

125 מלכים ב ד, לג.

126 אולי צ"ל: לשמא מת לא חיישינן לשמא ימות חיישינן, לפי גיטין כח.

126* מלכים ב ד, לד.

127 בפירושו למו"נ שם.

128 בפירושו למו"נ שם.

129 זו תשובה על "המגילה" פ"כ.

הגדולה והתשועה לישראל כ"כ בזמן קצר בהיות השמש בגבעון והירח בעמק אילון שזה ואם היה בחצי היום בהיות השמש על מחצית מהלכו שאז התנועה כמעט בלתי ניכרת בו, והנה הוא נראה כאלו הוא עומד בלתי מתנועע בכמו חצי שעה, הנה היה הנס ההוא עצום מאוד בערך התשועה הגדולה ההיא והתייחסה אל הזמן הקצר ההוא וכאלו היה נעשה בזולת זמן, וא"כ הוא מה שספר הכתוב ולא היה ביום ההוא וגו' לא היה זה רק על הנקמה הגדולה הנעשית באותו זמן הקטון מה שהיה די אם יומים או חדש ימים יעמוד, כמו שכן היא דעת הרלב"ג ז"ל בספר המלחמות ובפירושו אל הנביאים, הנה עם כל זה לא הכחיש הנס לגמרי, אך כי אסור להעלות זה על הדעת והכתוב ספר וידום השמש שנראה כאלו היה שם צווי ועשיי' וכן לא היה ביום ההוא לפניו ולאחריו שכל זה בהגדלת הנס וכל מעשה תוקפו וגבורתו, והחכ' ר' ש"ט הצטדק בה¹³⁰ והבין שזה היה המכוון מהרב ז"ל, וכתב אלו הם דברי רוח כו' והדיבור בנפלאות ראוי להניחו לעושה נפלאות גדולות לבדו וכו', האמנם הרב ז"ל לא כיון לכל זה הלא דבריו מבוארים למי שישקוף אליה אפי' במעט התבוננות שהרב ז"ל נמשך בדבריו לא לסבה אחרת, רק בהיות אחד מן ההבדלות לדעתו שבין מרע"ה ושאר הנביאים שהיו מופתיו כוללי' כל אומה ולשון נעשים לעיני כל ישראל, וכי הכתוב האומר לא קם נביא וגו' הוא קושר שני העניינים הנבואה והפלאים שבשניה לא היה כמוהו שום נביא ואחריו לא יהיה כן, ואלו היה הפלא הזה עצום כ"כ הנה אין ערוך אליו בכל ניסי מרע"ה שכולם היו מתחת גלגל הירח וזה היה למעלה ממנו, עם היותו לעיני כל אומה ולעיני כל ישראל, והדבר ההוא תקעו הרב ז"ל ליתד במקום נאמן ולא יאמין חלופו מן הכתוב ומן השכל שכבר היה זה מביא קצת ספק בנצחית התורה אל המאמין בהפך זה, ולכן כתב ולא יטעך מה שבא מעמיד' השמש ליהושע השעות ההם ויאמר לעיני ישראל כי לא יאמר לעיני כל ישראל כמו שבא במשה כו', ואמנם אמרתי לך השעות מפני שיראה לי באמרו כיום תמים שהוא יום הגדול שיהיה כי תמים שלם וכאלו אמר שהיום ההוא היה אצלם בגבעון כיום הגדול בימי ניסן הנה היה היום ההוא כגדול שבימי הקיץ שם, ופי' דבריו ז"ל שהיום ההוא נתארך במקצת אף אם היה זה המעשה בימי ניסן, הנה היה היום ההוא כגדול שבימי הקיץ שזה נעשה בלי ספק בפליאה גדולה וכל ישראל אשר היו שמה ושמעו מפיו שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון הרגישו בנס העצום ההוא, אך באשר היום ההוא לא נתארך כ"א איזה שעות ולא יצא מגבולי הימים הארוכים שבימי הקיץ, הנה לאשר לא היה יודע בטוב הענין לא היה מורגש כל כך והיה א"כ הנס ההוא אינו דומה לפלאי משה כי קריעת הים סוף כל מימות שבעולם שינו את תפקידם ונחו ממהלכת, ולפי דבר רז"ל¹³¹ נתבקעו כולם, לכן בשאר הניסים זהו העולה מדברי הרב ז"ל ומכוונתו בפלאי' וישרי' המה דבריו צדיקים ילכו בם, אבל הטעם על הפלאים מצד פועלם שהוא השכל הפועל לדעת קצתם ולדעת קצתם הסדור המושכל אשר בנביא, ואשר

130 שם.

131 שמות רבה פכ"א.ו.

התכלית ומאשר לא יתקיים העולם אלו יעמוד הגלגל כל אלו הטענות לא עמד הרב בסודם והרי רוח אחרת אתו.

וגלגולי הדברים יחייבו לבאר ג"כ דעת הרב ז"ל בגלגלים ושכלי הנפרדים,¹³² והנה לפי דעת חכמי המחקר אשר אור התורה לא נגה עליהם הוציאו מציאות המלאכים משינוי תנועות הגלגלים, בהיות כי ראו הגלגל סובב תמיד והיה אצלם בלי ספק הגלגל בעל נפש כאשר ראו, כי מן השקר שתהיה תנועתו סבובית בלי התחלה רק בטבע כתנועת היסודות שהתנועע היא תניעתו, אמנם ההתחלה אשר בו כשיהיה בזולת מקומו לאיזה סבה בסוד המכריח לבקש את מקומו ובהגיעו שם כבר עשה את שליחתו ושם ינוח, ואמנם תנועת הגלגל הוא בלי הפסק ומנוחה אשר זהו לדעתם הוראה עצומה על היות הגלגל בעל נפש אשר עבורו יתנועע על תואר זה, וכאשר הגלגל הזה עם היותו בעל נפש הנה תנועתו זאת אינה לכוין אל איזה דבר ולברוח מענין מה בהיות כל מה שממנו יתנועע אליו יתנועע ומה שאליו יתנועע מה שזה א"א רק בהיות לו איזה ציור וכוסף עבורו הוא מתנועע להדמות כמה שהשיג, והדבר האהוב לו הוא האל ית', ומאשר תנועת הגלגלים בלתי שווה עם היותם כולם משתתפים בחומרם והתנועת הסבובי, הנה הם מתחלפים חילוף רב במהירות ואיחור עד שהאחד הוא המקיף תנועתו מן המזרח אל המערב והאחרים כולם אשר תחתיו בהפך עם שמה שהוא מקיף ביום אחד ההקף ההוא אצל קצתם בשנה שלמה עד כי קצת יתנועעו תנועה אחת לשלשי שנה, הנה הולידו מזה כי את אשר יציירהו זה הגלגל הוא זולת מה שיציירהו האחר, וזה אמנם בשביל כי כל אחד יכסוף לשכל נפרד והתחלפות השכלים ההם יחייבו התחלפות התנועע, ואצל החוקרים אשר לא התעסקו בחכמת התכונה היו מספר השכלים כמספר הגלגלים עד שאמר ראש המחקרים במאמר כולל על שהתפרסם בדורו כי היו מספר הגלגלים חמישים,¹³³ ואמר כי א"כ הוא השכלי הנפרדי ג"כ נ', ודבר ידוע הוא מה שיכנוהו בשם שכל נפרד הוא אשר שמו בספרי התורה והנביאים מלאך,¹³⁴ והנה אין בכל זה רוע מן המתפלסף ההוא או המתפלספים ההם כאשר ואם לדעתנו המלאכי רבי' במספר כמאמר בכתו¹³⁵ היש מספר לגדודיו וגו', ובמקום אחר אלף אלפין ישמשוני¹³⁶ וכהנה רבות, הנה הוא מצד חקירתו לא מצא בהם תועלת אל הבורא ית' רק שהוציאם מן החקירה העיונית והיה די בהיותם כמנין הגרמי' השמימיים, אך הרב ז"ל בפרקי' ההם מן החלק השני חמישי ושישי, אימת כל זה מצד התורה הן מה שהגלגלי' חיים משכילי' מן הכתר' השמים מספרים כבוד אל, ומן המדרש בב"ר על והארץ היתה תוהו ובוהו שדרשו תוהו כאדם המצטער על רוע חלקו וקושי מזלו באמ' ר"ל אני והם

132 ראה מו"נ ח"ב פ"ד.

133 שם.

134 שם פ"ו.

135 איוב כה, ג.

136 דניאל ז, י.

נבראו יחד העליוני' חיים והתחתונים מתים, ואם כי ההגדה הזאת אפשר שתפרש על המלאכים אשר דירתם על השמים שהם קיימי' נצחיים כאיש והכוונה בתחתונים על בני אדם ושאר ב"ח הקיימי' במין לא באיש, סובר הרב ז"ל שהיא כפשוטה ושהתערומת אשר לה לא היה רק מצד תואר חומרה ובהתייחסו אל חומר הגרם החמשי, הגם כי להרב ז"ל דעת אחרת בענייני הגלגלים הפך דעת חז"ל בזה שכתוב בפ"ח מן ח"ב מן הדעות הקדומים המתפשטים אצל הפילוסופים ורוב האנשים שלתנועת הגלגלים קולות נוראים עצומים מאד כו' וכתב אח"כ, וזה הדעת מפורסם באמונתנו, וכתבו מפרשי ספריו¹³⁷ שכוון אל דברי יחזקאל הנביא ע"ה שאמ' ואשמע את קול כנפיה כקול מים רבים וגו', והוא ז"ל כתב אח"כ שאין תמיה בזה אם יאמינו חז"ל ככה שזה נמשך על ידי האמנת' גלגל קבוע ומזלות חוזרין, ואחרי כי נצחו בזה חכמי האומות לחכמי ישראל הנה אינו רחוק ג"כ שלא יהיה להם קולות. והתימה מהרב ז"ל אחרי כי בהתחלת הפ' לא בנה את יסודו לפי דעת המאמינים בקולות רק על מה שהגרמי הקטני' אשר לנו כשיתנועעו תנועה ממהרת ישמע להם קעקוע עצום וצלצול מרעיד כ"ש הגרמי' העליוני' עם גודלם ומהירות תנועת' שזה יותר ראוי, וא"כ איך הרחיק זה אח"כ לתלותו בסבת גלגל קבוע ומזלות חוזרין, שהרי לא מן השם הוא זה, אלא שבאולי לא חשש לאותה הראיה שאין להביא ראיה מן הדברים ע"י אדם לנעשי' בכח הבורא ית' אשר אין לו סוף ותכלית, ואך חז"ל בהרבה מקומות סוברים כי יש להם קול עצום כאומרם במסכ' יומא¹³⁸ אלמלא קול גלגל היה נשמע קול המונה של רומי כו' ושם אח"כ ג' קולן הולך מסוף העולם ועד סופו ואלו הן קול גלגל חמה וכו', וכן מאמר הכתו' השמים מספרים כבוד אל, לפי דברי הרב ז"ל¹³⁹ יורה שיש להם סיפור דברי' והשמע קול אלא שאינו נשמע ואין האומר והדברי' ההם כדברינו אלה רק כאולי זמר נאה והלול מיוחד נאה להם ולמי שעשאו וז"א אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם, וידוע כי השלילה מן שמיעת הקול תורה על הקול שאלו היה רוצה לשלול מאתם את הקול בשלמות היה לו לומר אין אומר ואין דברים ואין קול להם, וזה ברור אך חלילה לרב ז"ל לכוין דבריו אל דברי יחזקאל הנביא ע"ה כדברי מפרשיו שאם כן הוא היה לנביא ח"ו דעת כוזב בזה, ואף אם אין זה מזיק אצל חז"ל כמו שכתב בסוף הפרק, ודעתו כי העניינים העיוני' דבר בהם כל מי שדבר כפי שהביא אליו העיון, אך כחק הנביא אשר שם שולחו בקרבו ופא"פ ידבר בו אין זה מן האפשר, אך שלא היה זה כוונת הרב ז"ל כי מה שראה הנביא היה הכל במראה הנבואה ואם ככה נראה לו או שמע לפי דמיונו באותה המראה לא יחייב היותו כן על אותו תואר¹⁴⁰ לעולם, ואף ואם שבאמת ההוראה מן הפסוק ואשמע את קול כנפיה

137 ראה בפירוש אפודי במו"נ שם.

138 כ.ב.

139 מו"נ שם פ"ה.

140 השוה הערה ר' מנחם בר יעקב שלם על פירוש הנרבוני למו"נ בענין זה, המצוטט על ידי במאמרי "לדמותה התרבותית של יהדות אשכנז וחכמיה במאות הי"ד-הט"ו", תרכ"ז, מב. תשל"ג, בראש עמ' 121.

וגו' היא שיש להם קולות, ואולי הרב ז"ל לא נחלק עליה וכן נראה קצת מלשונו שכתב ולא תרחיק היות ארסטו חולק על דעת החז"ל בזה כי זה הדעת כו', הנה שלא בא הרב ז"ל רק לבאר שאין בזה מההרחקה אם ארסטו חולק על מה שמקובל באומה ובא המופת על הפכו לדעתו שהנה אפשר לתת לזה סבה מן המחלק' בגלגל קבוע וכו', אמנם בזה לא נתן טעם רק שאין הקול ההוא מצד הקשת המזלות על הגלגלים בהיותם נדים ונעי' אבל שלא יהיה להם קולות מצד הסתבכותם וחיכוכם זה על זה לא אמר הרב עדיין ואין צורך להאריך בזה יותר, והנה כאשר האמין הרב ז"ל באיכות הגלגלים מצד התורה לא הוצרך להוליד מהשכלתם מציאות השכלי' הנפרדי', אך שהוא כתב בפרקי הנ"ל,¹⁴¹ אמנם שהמלאכים נמצאים זה ממה שאין צריך שתבוא עליו ראייה וכו' והביא ראיה מקצת פסוקי' באו בענין זה אך לא הביא שום פסוק נזכר בו ראיית מלאך כמו באברהם והנה שלשת אנשים ושאר פסוקי', כאשר לדעת הרב ז"ל א"א בשום פנים לחוש השגת הנפרד אשר הוא צורה פשוטה לא בחומ' כלל, ולכן בכל מקום אשר ימצא ראיית מלאך סובר שזה הייתה ראייה שכלית במראה הנבואה, עם שהוא סובר שהמלאכים נמצאים ובהם הקב"ה מנהיג את עולמו והביא המדרש על נעשה אדם אין הקב"ה עושה דבר עד שנמליך בפמליא של מעלה, ובסוף הפ' כתב ואנחנו נאמין שהכל נברא ושהשם ברא השכלים הנפרדים ושם בגלגל כח התשוקה להם והוא אשר ברא השכלים והגלגלים ושם בהם אלו הכחות המנהיגות וכו', והנראה מדבריו אלה שהש"י ברא כל השכלים והגלגלים והנה הוא סותר כאולי למה שכתב בהקדמה י"ו שכל מה שאינו גוף לא יושכל בו מנין כו' ובעבור זה העניינים הנבדלים אשר אינם גוף ולא כח בגוף לא יושכל בהם מנין כלל אלא בהיותם עלות ועלולים, ואם היה זה הדעת הרב ז"ל היה סותר לדבריו אלה הנראים יותר אמתיים לפי דת תורתנו שהש"י ברא כל המלאכים והם רבים מאד, ואמנם איך יושכל בהם מנין הנה הוא כפי מעלותיה והשגתם ממנו ית' אשר כבר גזרה חכמתו ית' כדי להעמיד בהם המציאות על מכונו לפי שייחודו הנמצאים בפעולותיה, ואפשר כי ההקדמו' ההם לא הסכים על כולם ורק לקחם בדרך הנחה, ואף כי כתב בסופם שכולם התבארו במופת אין ספק בו, אין זה אלא לפי דע"א¹⁴² ודי מזה, אך דעת הרב ז"ל כי המלאך לא יושג בחוש הראות זה דעתו לפי סברתו כי המורכב א"א לו להשיג רק המורכב כמוהו, וידוע הוא מה שכתב עליו הרב הגדול הרמב"ן ז"ל בפ' וירא, אך כי באמת כתבו המקובלי' ז"ל כי כל מקום שנ' ראיית מלאך הוא באחד בשני מדרגות אשר האחת נקרא השגה במראית הנפש משכלת ואם אינה נבואה כמו שמצינו בדניאל אף שלא היה נביא, והשנית נקרא גלוי עינים כהגר ובלעם ונער אלישע והיא מדרגה למטה מן הראשונה, אבל במקום שקראם הכתו' בשם אנשים הוא כבוד נברא במלאכים נקרא סוד המלבוש יושג לזכי הנפשות כמו אברהם אע"ה ודומיו והוא

141 מו"נ שם פ"ו.

142 דעת ארסטו.

המלכוש אשר בו יתלבשו נפשות הצדיקים ברצון בוראום ית' לעשות בהם שלוחתו.¹⁴³ והרב ז"ל באולי היה זה נעלם ממנו אך במנין המלאכים לא כתב דבר. והנה האמנתו בו כהאמנתו ושאר הדברים מכוונ' אין מלאך אחד עושה שני שלוחיו' ושאר המאמרים אשר הביא כולם סובבים על היסוד אשר נתבאר. ואין צורך להשיב על דברי בעל המגילה בהשיגו על דברי חכמי התכונה כי המעיין בדבריו ימצא שבורים מעצמם ואין ראייה לו מן התלמוד¹⁴⁴ במעיינות רותחין כאשר חשב, כי לפי דברי הגמרא הכל הולך אחר המקור וממקום שהנבואה¹⁴⁵ באה והאריכות בזה מיותר, כאשר הנה עינינו ראות כי כל דברי החז"ל ההם יעמדו בנסיון והחשבון צודק על פי דבריהם בענין המולדות והתקופות והלקיות ושאר הדברים, ואבל גם הרב ז"ל לא החליט המאמר ופסק הדין היות כל דבריהם אמת, על כל פנים הלא גלוי הוא מה שכתב בח"ב פי"א, דע כי ענייני התכונה האלו הנזכרים כשיקרא ויבינם איש למודי לבד יחשוב שהם מופת חותך על שצורת הגלגלים ומספרם כך ואין הענין כן ואין זה המבוקש בחכמת התכונה אבל מהם עניינים מופתיים שהם כן כמו שהתבאר במופת שדרך השמש דרך נוטה מן הקו השווה וזה מה שאין ספק בו אבל אם יש לו גלגל יוצא חוץ לארכו או גלגל הקף זה מה שלא התבאר במופת וזהו ממה שלא ירגיש עליו בעת התכונה כי כוונת החכמה הזאת להניח תכונה שתתכן עמה תנועת הכוכב אחת סבובית אין מהירות בה ולא איחור ולא שינוי ויהיה המתחייב ממנה נאות למה שיראה בעין מן החלוף וישתדל עם זה שימצע התנועות ומנין הגלגלים כל מה שיוכל כי על דרך משל כשיוכל להניח תכונה שיתכן עמה הנראה מתנוע' זה הכוכב בג' גלגלים ותכונה אחרת יתכן זה בעצמו בד' גלגלים מן הראוי שנסמוך על התכונה שתנועותיהם מעט וכו', והאריך בזה עוד עם שהוא מבואר בזה הפרק ג"כ כי דעת הרב ז"ל היא שהשכלים המציאו קצתם את קצתם ובקושי אפשר לדחותו, אך הנה הרב ז"ל כתב בביאור שאין על התכונה מופת חותך, ומה שקראו הרב ז"ל עתה היותו בלתי מופתי היא אשר קראו הרב בפכ"ד מזה החלק היותו הפך המופת, כי היציאה חוץ למרכז היא לדעת ארסטו חילוף לא תתכן בהיות מאתו גזרה מוסכמת שלא תמצא תנועה כ"א מן האמצע ואל האמצע וסביב האמצע ובגלגל יוצא מרכז' כבר תמצא תנועה לא אל האמצע ולא מן האמצע ולא סביב האמצע אלא סביב נקודה מחשבת יוצאת חוץ למרכז העולם, והספק הזה כבר יקרה ג"כ לגלגל הקף עם שאר ספקות ובלבולים הראה ז"ל בפ' ההוא, עד שכתב בסופו ע"ד ההלצה השמים שמים ליי' והארץ נתן לבני אדם, והנה חז"ל ג"כ הודו על ספקותם באלו העניינים במה

143 ראה מאירת עינים ריש פ' וירא בענין נשמות צדיקים: "אשר כח בהם לבא אל זה העולם בשליחותו של הקב"ה" (על מקור זה עלי להודות לד"ר מ. אידל). ועיין בעבודת הקודש, חלק סתרי תורה, פרק כח, ומה שמביא שם בשם ר' בחיי הדיין בפ' וירא.

144 כפי שכתב ב"מגילה" פל"ב.

145 כנראה צ"ל: שהנבועה באה.

שאמרו בב"ר¹⁴⁶ ארשב"י החמה והלבנה אין אנו יודעים אם פורחים הם באויר אם שפין הן ברקיע אם מהלכין הן בדרכן הדבר קשה עד מאוד וא"א לכריה לעמוד עליו עכ"ל, ואנן יתמי דיתמי איך מעתה נכנס יסוד מדברים אלו לחלוק ולהשיב על איזה דבר ואם מן המדרשי' ידוע הוא כי אין לכולם דעת אחד ולא ראי זה כראי זה, הלא הביא זה החכם הכותב¹⁴⁷ המאמ' שבפרקי ר"א¹⁴⁸ קורקסי השמים בימי אוקינוס הם אחודים שמימי אוקינוס בין קצת הארץ לבין קצות השמים וקצות השמים על מימי אוקינוס הם פרושים שנ' המקרה במים עליותיו, והנה המאמר הזה סותר מה שהביא ג"כ¹⁴⁹ מההיא דרבה ב"ב חנה דא"ל ההוא טייעא תא ואחוי לך היכא דנשקי ארעא ורקיעא אהדדי וכו', שזה ברור שאם קצות השמים מגיעים לימי אוקינוס א"א להם להגיע באיזה מקום לארץ, שהרי ים אוקינוס מקיף את כל העולם כולו, וגם לפי אותו המאמר איך ארז"ל במסכ' סנהדרין¹⁵⁰ על-למקצה השמים ועד קצה השמים שהקשו על המאמר אדם הראשון היה מגיע מן הארץ עד לרקיע ותרצו אידי ואידי חד שיעורא הוא, ויתחייב מזה כי האדם הראשון היה בשכבו לארץ היה מונח ראשו בים אוקיינוס, ועם שזאת אינה קושיא שהרי ארז"ל¹⁵¹ על ותשת עלי כפך שכיון שסרח הניח עליו את ידו ומעטו, ובמה התעצם זה החכם להשיב על דברי בעלי התכונה בהיות הגלגל עגול איך אפשר שיהיה הכל שיעור אחד שא"א שלא יהיה המרחק שמן קצה השמים ועד קצהו כפול המרחק שמן הארץ עד לרקיע, ואולי לא כיוונו רק על הישוב מן הארץ עד הים המקיף שהמרחק מן הארץ מן הקצה אל הקצה יהיה כגובה השמים מן הארץ, ואף כי הכתו' אומ' למקצה השמים אולי הכוונה בו על הקצוות הנראות ליושבי בקצה הישוב, והיה זה נראה כדי שלא לומר כי אדם הראשון היה טובל ראשו ורגליו במימי הים הגדול, אך שהוא דוחק לפי פשט הכתוב, ואבל האמת הוא לדעתי כשיובן על אמתתו כי חז"ל לפי דבריהם אלה אידי ואידי חד שיעורא הוא, והיה דעתם ג"כ על גלגל יוצא מרכז והוא מבואר הוא שביציאת המרכז הנה לא יתחייב מאז כפל המרחק מן הקצוות על הגובה ואפשר א"כ שיהיה שיעור אחד ומהכרח הפסוק לומדו שהוא על מרחק אחד ונקל הוא להיות, ועוד שהנה במס' תמיד¹⁵² אמרו י' דברים שאל אלכסנדר מוקדון מזקני הנגב מן השמים לארץ רחוק או מן המזרח למערב אמרו ליה מן המזרח למערב, ואף שנ' שם וחכמים אומרים זה וזה שוין הנה מ"מ חולקים בזה ולפי דעת זקני הנגב יבא הענין כפשוטו והראיה שהביאו זקני הנגב אפשר שהיא ג"כ על זו

146 פ"ו, ז.

147 ב"מגילה" פל"א.

148 פ"ג.

149 שם במגילה.

150 לח.ב.

151 שם.

152 לא.ב.

הכוונה בהיות לפי גלגל יוצא מרכז יצטרכו אל המופת ההוא ודי למשכיל והמעייין יבין ואין צורך לדבר בזה יותר, כי לפי דבריו יסלק מן הגלגל כדירותו וכל מה שנתנו לו חכמי התכונה, והנסתרות ליי' אלקינו, שהרי הרב ז"ל כתב בסוף דבריו שאין לו מופת על דבר מדבריו, רק שזה אשר קיבל מאתו תועלת הוא היותו מורה על מניעו ומחדשו יש מאין מפני שינוי עניינו ומהלכין עשר¹⁵³ הם בלתי אפשר אם לא בכוונת המכוון רצהו על התאר ההוא מן התוארים.

ואשר לגלגל עליו הכותב ההוא במה שכתב¹⁵⁴ שהרב ז"ל אמר שמה שהוא אינו מאמין בקדמות הוא מפני שאין לארסטו מופת עליו ושאלו היה לו מופת הביאורים על הפסוקים המורים על החידוש לא ננעלו וכו', הפך דברי משפט ללהג הרבה יגיע בשר ותחת בושם מק, והנה אלו הם דברי הרב ז"ל בפ' כ"ה מן החלק ה'ב', דע כי אין בריחתו מן המאמר בקדמות העולם מפני הכתובים אשר באו בתורה בהיות העולם מחודש כי אין הכתובים המורים על החידוש יותר מן הכתובים המורים על היות השם גשם ולא שערי פי' סתומים בפנינו ולא נעולים לנו בענין חדוש העולם וכו', ואמנם אשר הביאוני לזה שלא נאמינהו ב' סבות האחת שהיות השם בלתי גוף התבאר במופת ויתחייב בהכרח שיפורש כל מה שיחלוק על פשוטו המופת, וקדמות העולם לא נתבאר במופת ואין צריך שידחו הכתובים ויפורשו מפני הכרע' דעת שאפשר להכריע סותר בו, והסבה השנית כי האמינו שהש"י בלתי גשם לא יסתור לנו דבר מיסודי התורה וכו' אבל אמנם הקדמות וכו' הנה היא סותרת הדת מעיקרה ומכזבת לכל אות בהכרח וכו', אלה הדברים אשר דבר הרב ז"ל בפ' ההוא ואם הם ארוכים שמה והמבין יבין ההפרש שיש בין מי שיאמר אני ולא אאמון זה אלא מפני שאין לבעל ריבי מופת על הפכו, ובין מי שיאמר אני איני חולק על בעל ריבי בשביל דבר נתאמת לי אלא בשביל כי גם לו אינה רק הכרעה שזה ישלול האמנ' מכל וכו', אם היה נמצא מופת לשכנגדו וזה לא יראה רק שאף כי יש לו על מה שיסמך אין זה עיקר האמנתו באשר גם לבעל דינו אין דבר מבורר עבורו יתחייב לדחות ראייתו, והראה הרב ז"ל שתי תועליות בדבריו אלה אחת שארסטו ג"כ אין לו מופת על הטענות בקדמות וא"כ האמנתינו בחדוש יותר חזקה, והשנית כי תורתנו לא תנחיל לנו ח"ו דעת כוזב או בלתי צודק התבאר במופת הפכו ואין זה ממה שתבא עליו הכוונה עתה. ואמנם מה שסובר הרב ז"ל מן הלחשים ומן הכשפים¹⁵⁵ א"א לומר שהרב יכחיש מעשה הכשפים בכלל, כי בלי ספק כמה פעמים הוא עצמו ראה כי יש בהם ממש, אך שאין זה חכמה אלא שיגעון מן חסירי דעת ועיקר פעולת' הוא מן המדמה לא מן השכל, כי הכשפי' כבר כתב הרב פ"ח מהלכו' יסודי התורה שלא האמינו ישראל במשה מפני האותות שעשה שהמאמין על פי האות יש בלבו דופי שאפשר שיעשה בלהט ובכישוף וכו', ואף שזה לא יקשה אף אם נאמר שלא האמין בכשפי' כלל.

153 הוה מו"נ ח"ב פ"ד.

154 ב"מגילה" פי"א.

155 בענין זה תוקף בעל המגילה את הרמב"ם שם פט"ו.

שהרי לא כתב כאן שהאות אפשר שיעשה בלהט וכשוף, אלא שהמאמין כאולי יסתפק בו ויחשוב שאפשר שיעשה בלהט, אבל מ"מ יותר קרוב הוא לומר שהרב לא יכחיש זה, אך כי לדעתו על הרוב תחטא כוונתם באשר אין להם שורש מן השכל אבל המדמה שיש בלב המכשף ובלב הרואה ישתתפו באמתתם, אבל שיהיו בלתי נמצאים כלל זה לא אמר הרב, והרי כתב בבעל אוב בפ"ו מהלכו' ע"ז כיצד הוא מעשה אוב זה שהוא עומד ומקטיר קטורת ידוע ואוחז שרביט של הדס ומניפו והוא מדבר בלט בדברו ידועים אצלם עד שישמע השואל כאלו אחד מדבר עמו ומשיבו על מה שהוא שואל בדבריו מתחת לארץ בקול נמוך עד מאוד וכאלו אינו ניכר לאוזן אלא במחשבה לבד מרגיש בו, והנה הראב"ד ז"ל כתב על זה בהשגותיו בבית הקברות עושה כן ובעור של אדם מת ומדבר משיחיו של מת עכ"ל, והנה לא נחלק הוא ז"ל עליו רק שהמעשה הוא בע"א, ואולי שניהם אמת, והנראה כי אף שהפעולה כך היא הנה לשלמותה ישאלו השואלים על איש רמוז ולדעתם יותר אמת, ולכן אמרה האשה אל שאול את מי מעלה לך והשיבה את שמואל, ולא הייתה א"כ כוונתו שתעלהו בעלייה גמורה שלא היה זה ממלאכתו, רק כאילו שאלתהו באיזה איש יבחר להגיד לו, ולכן הרגישה תכף בעלותו שלא היה זה אלא בשביל כבודו של שאול, ולמה שידעה מצרת המלך במלחמה ההיא שצרה בנפשה למי יחפרץ העולה לעשות יקר יותר ממנו, וכבר ידועים הם דברי חז"ל¹⁵⁶ באמרם ג' דברים נאמרו באוב המעלהו רואהו ואינו שומעו והשואל שומעו ואינו רואהו ושאר כל אדם אינם רואים ואינם שומעים, ואפשר כי הרב ז"ל לא יכחיש זה שהרי מקרא מפורש הוא ואם יאמין שהיה הכל במדמה לבד, והנה הוא על פי דעתו בהיות נעלם ממנו סוד המלביש כמו שנכתב כמה שעבר, ואבל מה שכתב הרב ז"ל¹⁵⁷ בענין בית תינוק ואשה הנאמר במסכ' חולין¹⁵⁸ שלפי פשט הברייתא הנה הוא לעתיד כמי שיאמר מעת ביניתי הבית הזה או נשאתי אשה פלוני או נולד לי בן זה נהפך מזלי לטובה והוא כדי לסמוך על זה לעתיד ולעשות מעשה עבורו וכן פירש"י ז"ל שם, והוא ז"ל כתב כל אלו וכיוצא בהן מותר הואיל ולא כיון מעשיו ולא נמנע מלעשות אלא עשה זה סימן לעצמו לדבר שכבר היה הרי זה מותר, דעתו ג"כ שמה מבוארת שאם היה פירושו לעתיד היה זה אסור שהרי סומך על זה ויהיה כנחש אליעזר ויונתן שאחז"ל שהוא אסור, ואף כי הראב"ד ז"ל השיגו וכתב שלא נאמר זה אלא לתאר את הנחש הראוי לסמוך עליו אבל לא לענין איסור והתר שהרי זה מותר הוא דאלכ"ן היאך יחשב על הצדיקים כמותם יהיה הנחש כרוך בעקיבם, ואמנם דעת בעל ההגהות¹⁵⁹ כהרב ז"ל וכן התוספ' ז"ל¹⁶⁰ תירצו ההיא דאליעזר ויונתן כמו שכתב גם הא"ע, ואין זה ראוי לפנים, וכן מה שכתב¹⁶¹ מותר

156 מדרש שמואל פכ"ג.ה.

157 משנה תורה ה' עכ"ם פי"א.ה.

158 צה.ב.

159 הגהות מימוניות שם.

160 ראה תוס' חולין צה.ב.

161 משנה תורה שם הלכה יא.

ללחוש על הנחש ועל העקרב וכו' אעפ"י שאין זה מועיל הואיל והוא מסוכן התיירו שלא תטרף דעתו עליו, אין ענין להשיג עליו אם רש"י ז"ל פירושו לדעתו בע"א כי יש לשני פני' בהלכה וגם הראב"ד ז"ל לא השיגו בזה. והנה החכם בעל המגילה תופס החבל בשני ראשים שכתב על דברי הספר משנה תורה ודקדק אחריו למצוא ההפוכין בדבריו וצעק עליו כי הוא מטעה את הרבים ואיך הטעה את רבינו יעקב בעל הטורים ז"ל¹⁶² כמה פעמים, ועוד האשימו איך לא זכר מוצא ההלכות ולומר דבר בשם אומרו¹⁶³ ועיכב את הגאולה וכאלו היה זה תחבולה לדעתו לבלבל עלינו את ההלכות ולעוות את הכתובים והרבה דברי ולגלוגי' והתיר זה לעצמו על פי דברי חז"ל¹⁶⁴ כל ליצנותא אסירי בר מליצנותא דע"ז, אשר באמת כל ירא שמים יחוש לעצמו הכזה יאמר על איש אשר נודע ונתפרסם בחכמתו ובחסידותו ומי לנו גדול ממנו בעשיית ספרים וטוב סדורם והמשפט לאלקי הוא, אך הנה אחרי שכתב החכ' שהוא כל זה שב אח"כ וכתב¹⁶⁵ ברמזו כאלו הספר ההוא גנוב הוא ואינו מפעולתו רק על שם אביו יקרא וסמך על קריאתו ספר המיימוני, וכאלה דברי הבל הנה כל קדמונינו ז"ל היה זה נעלם מאתם ובהביאם הלכה פסוקה משמו כתבו הרמב"ם ז"ל ולו לבדו נגלה דברי' שכיסן עתיק יומין, וגלוי הוא אלו היה זה ידוע למשיגו א"א שלא היה אחד מהם מעורר על זה ואם ברמז, אך לרוב דבריו עליו ובקשו לעשותו ח"ו כאילו אין לו חלק בתורת משה ולא במי שנתנה, נתירא פן ישאלוהו ואיך זה אחרי דברי הספר ההוא ודקדוקו בענין המצוות וברובם החמיר עד מאוד שזה דבר סותר לכל מבקש תואנה להוציאו מכלל הדת שהרי הוא רב מובהק אצלינו כמו שכתב בעל המגילה בעצמו¹⁶⁶ וז"ל כי מי יתן והיה שהרב כוון בדבריו כמו שתרצוהו כי מי לנו מהאחרונים כמוהו עכ"ל, סייף וספר ירדו כרוכים ומי יתן לא ישבחהו ולא יגנהו נאמני פצעי אוהב ונתערו נשיקו' שונא¹⁶⁷ ומשל אומרו¹⁶⁸ לדבורה לא מעוקצך ולא מדובשך, וכן מה שהתרעם עליו¹⁶⁹ בשנותו את טעמו ובלשון אחרת ידבר גם זה הבל ורעות רוח, שהרי החכמים בעלי המשנה ז"ל בהרבה דברים שינוי את לשונם עד שהוצרכו בעלי התלמוד לשאול מאי היא ולפעמים המשיב ישיב עוד מה שלא יבין המקשה ואין

162 ב"מגילה" פכ"א ועוד.

163 שם פכ"ב, פ"מ.

164 מגילה כה, ב.

165 ב"מגילה" פכ"ו. לבעל המאמר היה ברור בזמנו למה התכוון בעל המגילה ברמז זה, וראה ג. שלום במאמרו "ידיעות חדשות על ר' יוסף אשכנזי" תרביץ, כח, תשי"ט, עמ' 83. המתקשה להבין דברי בעל המגילה אלה, וראה י. טברסקי, "ר' יוסף אשכנזי וספר משנה תורה לרמב"ם", בספר היוכל לכבוד שלום בארון (חלק עברי), ירושלים תשל"ה, עמ' קפג ואילך (ושם עמ' קצב הערה 39).

166 ב"מגילה" פמ"ג.

167 משלי כז, ו.

168 במדבר רבה פ"כ, י.

169 ב"מגילה" פכ"ו.

צורך להביא ראיה מיצינו בתורה מאה קשיטא,¹⁷⁰ ואמרינן במסכ' ר"ה¹⁷¹ א"ר עקיבא כשהלכתי לאפריקי שמעתי שהיו קוראי' למאה קשיטא, וכן טט בכתפי שתיים פת באפריקי שתיים,¹⁷² ודוחק לומר שהוא לשון התורה אלא שכן דברו במקומו' ההם, והרי דברי הרבתי ושאר המדרשות כמה דברי' בהם מלשון לטין והוא מזה מלא על כל גדותיו, והזוהר בעצמו מי האיש החכם ויבן לשונו מאיזה מקום מוצאו, ואם שלא דברו אבותינו הקדושים ז"ל בלשון הפילוסופי' גם לא דברו בחרוזות וחדות ומשלי' כאשר יעשו הפייטני' ומי לנו גדולים וטובים מהם בחכמות וירא חטא, אך אין זה מספיק להאשי' כי הלשונות הסכמיין וכל אחד ידבר כפי אשר יספיק להסביר את האוזן ולהביא מה שירצה בו מהכוונו', כי היה קשה בדברי החכמים ההם להבין הנקודה שעליה הגלגלים יסובו בלכתן אם לא יאמר מרכז העולם, וכן היתרו המדומי לקביעו' הגלגל אם לא יאמרו קוטבי הגלגל, וכן לפי התחלקו' הגלגלי' והאקלימיים אריכת היום וקצורו כפי עיגולי הראיה אם לא יאמרו אופקים, וזה מה שלא יזיק כלל ושמע האמת ממי שאמרו.

ואמנם התרעומת אשר לו מהשאלות אשר עשה הרב ז"ל על כמה דרושי' וכי זה הוא לאבן נגף וצור מכשול כי באולי לאיש אחד יראה סתירה מה בהתרתו וכשל עוזר ונפל עוזר, גם זה לא יספיק להאשימו כי כל בעל דת מחויב לחקור על אמונתן ואין לו בה התנצלות לומר ככה קבלתי מאבותי שאף אם הקבלה מצוה בתורה כמ"ש לא תסור מכל הדברי' וגו' וארז"ל¹⁷³ אפי' אומרי' לך על ימין שהוא שמאל כו', ואמר הכתו' ¹⁷⁴ שאל אביך ויגדך וגו', יש בזה ענינים שהדברים הנאמרי' באיסור והיתר וצווי מן הצווים א"א להרהר ולפקפק אחריהם כאשר ככה הם ברצון האל ית' הנותן והמצווה עליה' בגזירותו כמ"ש רז"ל¹⁷⁵ חקה חקקתי גזירה גזרתי אי אתה רשאי להרהר אחריה, כי לא דבר ריק הוא, ואם רק הוא הנה מצד המקבל קיצר המשיג ועומק המושג, וכן הקבלה הנמשכה מן האבות על איזה ענין קרה כימיהם או ראו בעיניהם חלילה מלעשות כוונת' ולנטות מקבלת' ימין ושמאל, והנה לכן האמין הרב ז"ל כל האותות בפשוט' ואף אם הם יוצאים חוץ לשכל, באשר התורה הנתנה ע"י מרע"ה היא למעלה מן החקירה האנושית והשכל אין לו מבוא בה ארוכה מארץ מדה ורחבה מיני ים כמאמר המשורר ע"ה¹⁷⁶ לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצוותיך מאוד, באשר היולדה ומחזיקה גם הוא בב"ת¹⁷⁷ וא"א שישוער, אך כשאר הדברי' איך הם או על איזה תואר הם ואיך אפשריים הם בשום לנגד עיניו כי הוא אמת, אך כדי להשיבו אל השכל כדי שלא יבא המופת על הפכו או על מה שלא בא בתורה רק היא אמונה ראויה עליה באולי יסמוכו דברי התורה או קצתם זהו מן הראוי וכמעט חובה,

170 בראשית לג, יט. 171 כו, א.

172 סנהדרין ד, ב.

173 ספרי פסקא קנר.

174 דברים לב, ז.

175 יומא סז, ב.

176 תהלים קיט, צו.

177 בלתי בעל תכלית.

ודבר החכם הזה המשיב בנויים על דברי הרב הגדול ז"ל הראב"ד אשר הורם ואשר הונף למעלה בחקירת ההשגחה והרואה יראה כי גם עצמו לא נמלט מהספק גם הוא ז"ל כתב על מה שכתב הרב ז"ל שהמאמין היות הש' גשם הוא מין ולמה קרא לזה מין וכמה אנשים גדולים וטובים ממנו הלכו בזו המחשבה לפי מה שראו במקראות ויותר באגדות המשבשות את הדעות עכ"ל, והנה לפי דברי המשיב בעל המגילה תהיה עיקר האמונה להאמין ח"ו שהוא גשם אחרי כי פשטי הכתובים יורו לנו עליו ומי התיר לנו לכוין מלאכתנו להוציא מפשרו, ואם יאמר שזהו בשביל שבאו פסוקי' ג"כ סותרים לזה כמו לא ראית כל תמונה ואל מי תדמיון אלה וכדומה א"כ יהיו מן הפסוקי' שאין להם הכרע ומי יודע הזה יכשר או זה, ועוד איך אם כן כתב הראב"ד ז"ל שאינו מין מצד תופסו לשון הכתו' וכמה פסוקי' יעידו הפכו, ואמנם אם כתב על הרב ז"ל גדולים וטובים ממנו מכלל כעס בא לכלל טעות, שכת' גם על האגדו' המשבשי' את הדעו' ואין זה עתה מקום להאריך בו בענייני המדרשו' ויבא כמה שאחר זה. ואך הרב ז"ל כתב על זה דברים של טעם ח"א פל"ו בספר המורה וז"ל ואם יעלה על דעתך שמאמין ההגשמה יש לו התנצלות בעבור שגדל עליה או לסכלותו וקוצר השגתו, כן ראוי שתאמין בעובד ע"ז שהוא לא יעבוד אלא לסכלות או מפני שגדל על זה מנהג אבותיהם בידיהם וא"ת שפשוטי הכתובי' ישליכום בזה הספק, כן תדע שעובד ע"ז אמנם הביאוהו לעבודתה ציורים ודמיוני' חסרי' כו', ודברים אלו נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת ואחז"ל¹⁷⁹ מכאן שבן נח נהרג על שהיה לו ללמוד ולא למד וזהו ג"כ אל היראה והאהבה כמו שכתב הרב ז"ל במדע פ"ב. ואמנם מה שכתב המשיב ההוא ובנה מצודי' גדולים על דברי הרב ז"ל בענייני הגהינם¹⁸⁰ והפליג דעת הרב בעונש ההוא, הנה יבא עתה באר היטב, א"א כשנא' שהרב ז"ל הכחיש אמו' הגהינם בכלל כדעת המשיב, שאם היה זה לסבת כי לא ישיג היות באפשר ודבר אשר הוא רוחני להיות נגבל ונתפס במקום וישיגהו הצער בדרך החיצוני כמו שכתב הרב הגדול הר' משה ב"ן ז"ל ונתן טעם איך אפשר שיהיה זה, והמקובל ר' מאיר ן' גבאי ז"ל בספרו מראו' אלקי' בפ' ל"א מחלק העבודה כתבו שם עם ב' טעמי' אחרי' יעיין משם אם היה זה כן היה לו להכחיש ג"כ ענין הג"ע, אשר נתבאר שהרב ז"ל סוברו כפשרו ושלפיכך כתב הטובה הגדולה שאין למעלה הימנה, אלא הרב הנה כתב במשנה חלק בענין הגהינם וז"ל אמנם גהינם הוא שם לצער ולעונש שישג לרשעים ולא פורש בתלמוד תואר זה העונש אלא י"א כי השמש תקרב להם ותשרפם וראיית' הנה יום בא בוער כתנור אש וגו' וקצת' אומרים כי הוא חמימות זרה תתחדש בגוף הנדונים ותשרפם וראיית' רוחכם אש תאכלכם, והראוי לומר כי אף שנמצא ענין הגהינם בדברי חז"ל הרבה בעירובין¹⁸¹ ג' פתחים יש לגיהנם וכו', ושם סיימו מקומו

178 מענין להשוות בענין זה דברי א"א אורכך במכוא לספר ערוגת הבושם, פ"ג, עמ' 80, וראה שם הערה *52.

179 מכות ט,ב.

180 ב"מגילה" פ"ו.

181 יט,א.

ושם עירו אשר אור לו בציון וגו' זה גיהנם כו' וזוהי ששנינו ציני הר הברזל כשרות וזו היא פתחה של גיהנם וכו' וכהנה הרבה, הנה הרב ז"ל לקח לו דרך אחר בראותו מאמרים סותרים כאשר זכר ואולי אף אם שמה הפתח עדיין אין דבר ברור בתואר העונש אשר שמה, ואבל כבר הראה הרב את כח אמונתו שאלו מצא זה כביאור בתלמוד היה זה אצלו כשאר האמונות כי אין זה יותר רחוק מן האמונה בג"ע אשר הביא גם הרמב"ן ז"ל¹⁸¹ * דברי הא"ע ז"ל שכת' ובעץ הדעת סוד יונעם, גם הדברים כמשמעם, על כל פנים סובר הרב ז"ל שיש עונש אחר לרשעים מלבד הכרת שהזכיר בספר המדע שכתב¹⁸² שם הנקמה שאין נקמה גדולה ממנה שתכרת הנפש ולא תזכה לחיים אלו וכו' שהייתה כוונתו על סוף האבדון והכליון החרץ שאין עוד אחריו רעה שהוא המגיע לאדם מלבד עונשי הגיהנם אשר בהם נתיסר תחילה כמו שכתב הרמב"ן ז"ל הכל בשער הגמול ודבריו מוכרחים בדברי הרב ז"ל שהרי מבואר הוא שהרב יבדיל בין מחירי כריתות ושאר עבירות ובין עבירה לעבירה מה שאם היה מאמין שאין עונש בגיהנם ואין עונש כ"א הכרת לא היה אז הפרש בין עבירה קטנה לעבירה קשה ובין חייבי כריתות וחייבי לאוין והנה הוא ז"ל [ ] מספר המדע הפריש בין כל אחת מהעבירות כפי אשמה וכן בפ"ו כמו שהביא בעל ההגהות,¹⁸³ והתימה הגדול מן בעל המגילה שכתב¹⁸⁴ וז"ל מה תמיהה היא מהרמב"ן שהרי לא מצא בשום מקום במ"א לא בחלק ולא בהלכו' תשובה לא בפ"ח ולא בפ"ט שאומר הנקמה שנוקמין הרשעים כו' הוא הכרת כו' ושם לא אמר הנקמה הגדולה או לשון אחר אלא הנקמה סתם שמשמע בפי' אפי' למוקשי ערפם שאין עונש אחר אלא הכרת עכ"ל, והנה נתן הש' רוח שקר בפיו כדי שיתבדה ויאחז שהרי הגירסה לפנינו בפ"ח הנקמה שאין נקמה גדולה ממנה,¹⁸⁵ וכו', ובמשנה חלק כתב היסוד הי"א היא כי הש"י נותן שכר למי שעושה המצוות וכו' ויענוש למי שעובר כו' וכי השכר הגדול העה"ב והעונש החזק הוא הכרת כו' הנה ע"פ שנים עדים יקום דבר, בשניהם קראו הרב ז"ל בפ"ח ח' הנזכר של אותה רעה קראו הנביאים באר שחת ושאר השמות הוא בלתי מסכים אל הגמרא שבפ' עושין פסין¹⁸⁶ אריב"ל ז' שמות יש לגיהנם שאול ואבדון ובאר שחת כו', ואלי הרב סובר שהוא כינוי ועונש החזק בהיותו נקרא בשם העונשי אשר קראוהו אחרי כי הוא תכלתם ודי בזה ביאור לדברי הרב ז"ל באשר גם הרב הגדול הרמב"ן ז"ל הצילו בדבר זה כמבואר בשער הגמול והביאוהו ההגהות בהלכו' תשובה, ות"ח מאן גברא רבה קמסהיד עליה העולה מזה שהרב ז"ל יודה באמתות הגיהנם הגם כי הוא חילק

181 * תורת האדם, שער הגמול, ורשה, תרל"א, עמ' 161.

182 הל' תשובה פ"ח,ה.

183 הגהות מימוניות שם.

184 שם פי"ו.

185 ואמנם ישנם כ"י אשר במקום "גדולה" כתוב "למעלה", ראה ספר המדע, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים, תשכ"ד, אולם לענין שלנו אין הפרש בין "גדולה ממנה" ל"למעלה ממנה".

186 עירובין יט,א.

בעניינו, ואיך יתמה המשיב על הרב ז"ל בזה הלא אחרי כל הדברים והאמת אשר בפ' עושין פסין שאמרו ז"ל אשר אור לו בציון זה גיהנם ותנור לו בירושלים זו פיתחה של גהנם ואמרו שם ג' פתחי' יש לו אחת בירושלים ואחת בים ואחת במדבר וכולם למדו מן הפסוקי'. הנה יש מאמר סותר לזה כולו במסכת תמיד¹⁸⁷ פ' לא היו כופתין תנא דבי אליהו גיהנם למעלה מן הרקיע וי"א אחורי הרי חושך ואם כי נראה מדברי רש"י ז"ל¹⁸⁸ שהרגיש בקושיא זו וכתב בפירושו על גיהנם למעלה מן הרקיע שהוא שיש גיהנם למעלה מן הרקיע והן החיות המזיעות על ראש' רשעים כמ"ש על ראש רשעי יחול דקדק בחכמתו במה שכתב יש גיהנם כו' להנחיל אוהביו יש כאלו בתנא דבי אליהו אינו אלא כמוסיף על מה שארז"ל בפ' עושין פסין ולומר שגם למעלה מן הרקיע יש עונש אחר נקרא גיהנם והוא העונש שזכר ובדברי חכמי הקבלה ז"ל שכל הדברים כפולין וכמו שיש ג"ע וגיהנם למטה ככה הם למעלה זה כנגד זה,¹⁸⁹ עם כל זה עדיין דעת היש אומרי' א"א לומר כי היא מסכ' אל הגמרא בפ' עושין פסין אם לא שנאמר שהפתחים הם במקום שנתבאי' והגיהנם עצמו אחורי הרי חושך וא"כ יסתור זה למה שאמרו אשר אור לו בציון זה גיהנם ולכן לית נגר ובר נגר יכול להלום כל המאמרים שישתמשו בכתר אחד, ולפי זה יפה כתב הרב ז"ל במה שכתב ולא פי' בתלמוד תואר זה העונש כי הוא סובר אחרי שהמאמרים חולקי' אפשר שיפורש (ואם צרתה אמור חויב¹⁹⁰) ועל כל פנים יש גיהנם בנמצא יהיה מה שיהיה וזהו אשר רציתי לבאר בדבר זה.

ואמנם בטעמי המצוות אשר כתב הרז"ל בח"ג מספר המורה הנה כלל העולה מכל דבריו שכלל המצוות נכללים בג' סוגים עליונים, אם להקנות דעת ברי', או להקנות תכונה ומדה טובה לתקון הקבוץ המדיני, או לבאר איזה דבר ולהרחיקו מה שהיה מקדם מנהג עובדי העבודות הנכריות, ועל הרוב לא יסבו בלכתן כ"א על קוטב זה להרחיק הע"ז ולשרש אחריה, וכבר האשימוהו על דבריו אלה כמה מן החכמים כאלו לפי דבריו אלה המצוות אינם מכוונות בעצמם רק בדרך שלילה ועל הכוונה השנית, וביחוד מה שכתב בטעם הקרבנות מפל"ב מן החלק ההוא שזה היה כדמיון תחבולה מן הש"י בהיות העבודות ההם מיוחדים לעובדי ע"ז ואולי ישראל לפי הרגלים בהם לא ישמעו לבטלם כי יהיה זה רואה בעינם כאלו צוו להניח התפלה ודברי הצומות וזעקתם, ולכן השאירם הש"י והעתיקם מן היותם לנבראים ולענייני' דמיונים לשמו ית' והפסוקים המורים על זה לדעתו הם מה שאמ' שמואל¹⁹¹ החפץ לה' בעולות וזבחים כשמוע בקול ה' וישעיה¹⁹² אמר למה לי רוב זבחיכם וגו' וירמיהו¹⁹³ אמר כי

187 לב.ב.

188 פירוש זה אין בפירוש הנדפס במס' תמיד במקום פרש"י, ואולי בידי בעל המאמר היה פרש"י בכ"י על מס' תמיד, וראה שם בתמיד בפירוש המיוחס לר"ג ובפירוש הרא"ש שם.

189 השוה עבודת הקודש חלק העבודה פ"ל.

190 הקטע המוקף בסוגריים אינו מובן לי.

191 שמואל א טו, כג.

192 ישעיה א, יא.

193 ירמיה ז, כב.

לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא אות' מארץ מצרים על דברי עולה וזבח וגו'] [ההוא בטל הרז"ל ג"כ מה שאפשר לספק על דבריו, כי מה היה המונע כשיצווה הש"י כוונתו הראשונה ויכן יכולת באנשי' לקבלה וזה אמנם ביאר בביטול גמור והביא ראיה מן הפסוק ולא נחם אלקי' דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר אלקי' וגו', עם שזה ללא צורך כי אין זה חידוש וכמה עניינים בכדומה לזה הלא אמרו ז"ל במדרש רבה¹⁹⁴ על מעשה איוב משל לרועה שהיה מביט בעדרו בא זאב ונזדווג לו אמ' תנו לו תיש אחד להתגרות בו ובלי ספק היה ג"כ ביכולת האלהי להציל את עמו בענין אחר מבלתי שיתן בידו את איוב על לא פשע ודברים כאלו עושאן ובוראן יודע היאך יתנהג בהם וכן פרש' יפת תואר לפי הכוונה המפורסמת היא על זה הדרך כמ"ש רז"ל לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע ואכל לבטלו במקצת צוותה התורה לנוולה להסיר את בגדי שביה אשר נתקשטה בהם ותלבש אותה בגדים צואים ולהושיבה בירכתי הבית לבכות על בתוליה ועשתה את צפרניה אולי אז יכנע לב חושקה והש"י בעצמו אמר¹⁹⁵ מי יתן והיה זה לבכם ליראה וגו' וארז"ל¹⁹⁶ הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים והחכ' ר' משה אלשקל (ר) ז"ל הביא מאמר¹⁹⁷ מן מדרש ויקרא רבה כאלו מסכים לכוונה זאת א"ר פנחס בן יאיר משל למלך שהיה לו בן אוכל נבלות אמר המלך להפרישו א"א שכבר הורגל בכך אבל יסעוד אצלי ויובדל מעצמו היינו דכתי' למען אשר יביאו את זבחיה' אשר המה זובחים וגו' ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים וגו', שנראה לפי המאמר הזה שזה היה על הכוונה השנית, והרמב"ן ז"ל כתב¹⁹⁸ על דברי הרב שהם דברים הבאי וראייתו מן הקרבנות שהביאו אדם בניו ונח בצאתו מן התיבה ועדיין לא הייתה ע"ז בעולם והאריך בזה הרבה, הגם כי יש לאומר שיאמר שאם היו הקרבנות כ"כ אהובים לפני המקום הנה א"כ היו אדם ונח במעלה יותר מאברהם ויצחק ויעקב ע"ה שלא מצינו באחד מהם שהקריב קרבן להש"י, והאבן אשר שם יעקב אבינו ע"ה מצבה לא הקריב עליה קרבן רק שיצק שמן על ראשה ובלי ספק לא היה נעלם מאתם מה שהיה אהוב לפני הש"י, ונאמר בהבל וישע יי אל הבל ואל מנחתו ובנח וירח יי את ריח הניחוח וגו', ואין טענות מן האיל אשר הקריבו תחת בנו שזה הייתה הוראת שעה ובלי ספק היה דבר פלאי כמ"ש חז"ל בפרקי ר"א²⁰⁰ האיל שהקריב אברהם אע"ה לא יצא ממנו דבר לבטלה ומונה שם שהקרבן הימיני בו יתקע לבא האובדי' בארץ אשור והנדחי' בארץ מצרים וגו' והבני מעים יהיו נימין לכינור שיהיו בב"ה אשר יבנה במהרה בימינו, שדברים כאלו קוראים בקול גדול שהם דברים פנימיים ונסתרים והנסתרות ליי' אלקינו אבל לא

194 בראשית פנ"ז, כב.

195 דברים ה, כו.

196 ברכות לג, ב.

197 בשו"ת ר' משה אלשקר סי' קיז, ובחוברת שהוציא ר' ברוך חזקיס.

198 פכ"ב, ת. בשינוי נוסח.

199 בפירושו לויקרא א, ט.

200 פל"ג.

מצינו שהקריב קרבן יותר מזה, ויותר קשה זה לפי מה שארז"ל במסכ' סנהדרין²⁰¹ אחר הדברים האלה א"ר יוחנן משום ר"י בן זמרא אחר דבריו של שטן אמר שטן לפני הקב"ה רבש"ע זקן זה חננתו לק' שנה פרי בטן מכל הסעודה שעשה לא היה לו תור אחד או גוזל אחד להקריב לפניך א"ל כלום עשה הכל אלא בשביל בנו אם אני אומר לו להקריבו לי היה מקיים וכו' מיד והאלקי' נסה וגו', והנה אף כי לא נפל דבר אחד ארצה מדברי הש"י שהיה יודע באהובו כי לא יפליא לעשות מה שיצווהו עדין אין טעם למה לא הקריב תור או גוזל והיה באפשר לשטן לומר רבש"ע אם לפניך גלוי לפניו מי גלוי ומדוע איחר פעמי ההקרבה כשור פר מקרין ומפריס אם לא שהיה ידוע לו שהקב"ה לא יחפוץ בתקרובות אילים, כי הנה שמוע מזבח טוב²⁰² וכאשר הכירו הש"י כי היה אוהבו לא נאמר רק כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ושמרו דרך יי' לעשות צדקה ומשפט,²⁰³ לא הקרבת פרים וכבשים, והטענה מהבל ונח או אולי היה זה בעיניהם מצוה מושכלת לקרבה אל האלקי' ולמצוא חן בעיניו ואם מעולם לא באהתם ציווי ודבור בענין ההוא כלל כמו שגם עובדי האילים היה זה ג"כ מאתם התעוררות נפשי מבלתי אזהרה וצווי כלל, ומה שארז"ל בב"ר בטעם הקריב נח את קרבנו שהיה זה לסבה אשר שיער כי לא דבר רק הוא את שציווהו הש"י²⁰⁴ מן הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה אם לא היה זה כדי להקריב מאתם קרבן כמו שהביאו ג"כ רש"י ז"ל²⁰⁵ אף אם היה נח הוציא זה מדברי הש"י אפשר הוא כי לא הייתה הכוונה מן הש"י ככה כי אם היה זה בחפץ הש"י היה יכול צוותו על זה כאשר ציווהו על דברים אחרים, גם שאם נאמר כי היה זה כאלו צוהו בפי' היה א"כ מן הראוי למנות המצווה הזאת במצוות בני נח, ומן הקרבנות שהקריב בלעם אין טענה שבאולי הייתה כוונתו כאשר העובדים הזרים היו בדורו והוא כאחד מהם עם שבאמת רחוק הוא שהש"י יצוה ועשו לי מקדש ובתוכו מזבח להקריב עליו עולות וחטאת, להפליג בבנין המזבח, ובעבודות הקרבנות ולהזהיר כל זר לא יקרב אל המזבח לשרת ושאר דברים המבוארים בספר תורת כהנים ויהיה הכל ללא תועלת רק להוציא מלבן של צדוקים והכופרים, ובכדומה לזה היה ראוי לומר ישרים דרכי יי'²⁰⁶ צדיקים ילכו במ' ופושעים יכשלו במ' הרוצה לטעות יבא ויטעה ולא תהא תורה שלמה שלנו כשיחה בטלה שלהם, והנה הרב ז"ל בתוך דבריו נתן ג"כ טעמים אל השלשה מינין הנבחרים לקרבן שהם שור או כשב או עז לפי שהיו עיקרי האומות בימים ההם עובדים אליהם כמו המצריים שהיו עובדים לטלה וכן שאר האומות וכו' ודחה הרמב"ן ז"ל²⁰⁷ ג"כ את דבריו אלה שהיה מן הראוי א"כ לצוות לשוחט לא להקריב

201 פט.א.

202 שמואל א טו, כב.

203 בראשית יח, יט.

204 שם ז, ב.

205 פרש"י שם.

206 הושע יד, י.

207 בפירושו שם.